

19537

FrphqGbp

p - 1906

891.92

\$ - 85

545

282
1542 168

II 624

891.99 - 3

Ֆ-85

4.

Ե. ՓՐԱՆՑԵԱՆ

ՔՐԳԻՋՆԵՐ

1008
35666

Հրատարակութիւն

ԸՆԿ. «ՐԱՖՖԻ»

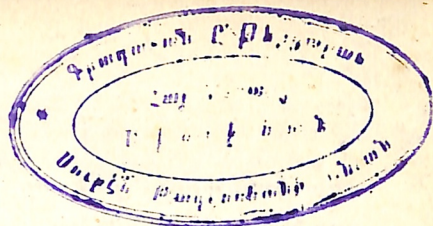
2003

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Ելեքտրաշարժ տպարան. ընկ. «Հերմէս» Մալաթեան փ., 5
1906 (175)

Дозвaлено цензурою. 8 фсралаа 1906 г. Тифлисъ.

ფრჳბჳტ

Ք Ր Ք Ի Ջ Ն Ե Ր

(Հոգեբանական էտիդ)

I

Եւ նա ցաւը սրտում, թախիծը դէմ-
քին երերում էր այս ու այն կողմը, շըր-
ջում, առանց գիտենալու ո՞րը և ինչո՞ւ հա-
մար:

Նա դառել էր խիստ մտածկոտ և լուռ:
Եւ որքան բաներ ունէր նա խորհելու:

Ուրեականը, այն վտիտ ու արիւնոտ
ուրեականը իր ամբողջ սարսափով միշտ,
ամեն րոպէ ցցւում էր նրա առաջ, նա սար-
սուռով թափ էր տալիս իրեն և օրօրւում
անդադար:

Նա գլխիկոր տուն մտաւ: Նրա կինը,
Սօնան, ձեռքերը ծալած, ցաւի կնիքը դէմ-
քին լողում էր Սև ծով—մտքերի մէջ:

Սօնան լուռ և ծանր բարձրացրեց թաղ-

ծոտ հայեացքը, բեռեց ամուսնու վրայ և ցաւի շեշտով մըմնջաց.

— Քո սիրտն էլ ցաւում է, դու էլ տխուր ես: Այդպէս էլ հարկաւոր է, կատարւած ոճիւրը անքան է անարգ, որ բոլորիս սրտերը պիտի ցաւեն և տնքան, մասաւանդ իմ և քո:

Եւ նա աւելի շեշտակի նայեց ամուսնու աչքերի մէջ, ճգնելով այնտեղ բան կարգաւ:

Խիստ էր այդ մի հատիկ նայւածքը. Յակօն անկարող եղաւ տանել և դուրս թլուաւ մոմալով:

— Նա արդէն կասկածում է, այդ սարսափելի է:

Նա էլի օրօրում էր:

Դռան առաջ կանգնած էր Ասլանը, Յակօի ամենասիրելի ընկերը, նրա մօտիկ բաւեկամը. նա արագ-արագ տօտեցաւ, ուզում էր բարկել, խօսել, գոնէ դրանով մի փոքր սիրտը թեթեւանար... բայց ասլանը արհամարական մի շարժում արեց, շտապով ներս մտաւ և դուռը ծածկեց:

Յակօն քարացաւ իր տեղում:

— Ուրեմն Ասլանը գիտէ արդէն, թոթո-

վեց նա, ուժեղ թափով ցնցւեց և արագ առաջ շարժւեց:

Գիւղի հրապարակում խոնւած էր հոծ բազմութիւն: Թախծոտ այդ դէմքերը, որոնք վշտի և ցաւի կնիք էին կրում, և դառն, թունոտ ժպիտը խաղում էր նրանց շրթունքներին, լուռ դիտում էին մօտեցող Յակօին: Նա մի վայրկեան նայւածքը զցեց այդ դէմքերի վրայ, փայլուն երևացին նրան, ինքն էլ ժպտաց և սիրտը մի փոքր թեթեւացաւ: Նա քայլերը արագացրեց, մօտեցաւ, դուռը թեքեց դէպի գիւղացիները, ուղիղ նայեց նրանց վրայ, անվճռական ու դողդողացող ձայնով թոթովեց:

Բարե ձեզ:

Եւ ինչ. լուռ էին ամենքը և անշարժ: Այժմ միայն նա նկատեց այդ ժպիտների դառնութիւնը և նրանց սրբան խայթող լինելը: Տեսաւ ճաշակեց այդ, և յանկարծ բոլոր գիւղացիների ժպիտներից բարձրացաւ մի ընդհանուր քրքիշ, ասես նախամտածւած էր այն, դառն հառաչանքները միախառնւեցին այդ քրքիշներին, և զնացին, թափանձեցին Յակօի մինչև ոսկորները: Յնցւեց նա ամբողջ մարմնով, սպրդեց, սարսուռաց

և երեքուն կանգնեց, ոչինչ չը հասկանալով այդ բոլորից:

— Թո՛ւ, քո աննամուս երեսին կանչեց մի գիւղացի:

— Թո՛ւ, է՛ք արիւնոտ վերակուիդ վրայ, կանչեց երկրորդը:

— Ստոր, անարդ հայ, գնա՛, գնա՛, խեղդիր քեզ Յուդայի նման, այդ միայն քեզ պատիւ կը բերի, կը վերացնի ամօթը մեր գեղից, գնա՛, գնա՛... գոռաց ծերունի Աւօն:

Հարիւրաւոր կողմից սկսեցին թքել, մրել, անիծել նրան: Անշարժ նա ընդունում էր այդ բոլորը: Յանկարծ ուշքի եկաւ, հասկացաւ, ծածկեց երեսը ձեռներով, մի սարսափելի և անբնական ճիշ արձակեց, յետ դարձաւ և փախաւ:

Ընդհանուրի քրքիշը ճանապարհեց նրան:

Նա մտաւ տուն և դուռը ամուր փակեց: Եւ լուռ, ամբողջապէս մտածմունք դարձած, խորհում էր նա: Մէկ էլ հանեց վերարկուն, գէն շարտեց, ֆէսը գետնին խփեց, տրորեց ոտներով, վերցրեց կնոջ դէյրան, կտոր-կտոր արեց...

— Ի՞նչ ես անում, այ մարդ, ի՞նչ է պտտահել քեզ, ճչաց այլայլած Սօնան:

— Թող որ պատուեմ, սրանք մերը չեն, սրանք արիւնոտ են...

— Արիւնոտ...

— Այո՛, խեղճ Վազգէնի արիւնով ներկւած. բողոքում է նրա արիւնը. ո՛հ, Աստուած իմ, այս ի՞նչ է, արիւն է կաթում, տես, կնիկ, այս շորերը արիւնով են շաղախւած, դու էլ տեղնո՞ւմ ես, լաւ նայիր: Այս ի՞նչ ձայներ են, լսո՞ւմ ես, նրանց քրքիշներն են...

— Ո՞ւմ, այստեղ ոչ ոք չըկայ, ոչ մի ձայն չի լսում, բայց դու մի բան...

— Նրանց, գիւղացիների քրքիշներն են, տես, նրանք արհամարհում են ինձ, հալածում, նզովում. տես, սրանք էլ, այս պատերն էլ, այս վերարկուն էլ, ամենքը կըշտամբանքով և ատելութեամբ են նայում ինձ, երես դարձնում ինձանից...

— Բայց ինչո՞ւ, ասա՛, ասա՛...

— Ինչո՞ւ, դեռ հարցնո՞ւմ ես: Ես եմ Վազգէնի մատնողը, էն կտրիշ մարդի, էն...

— Ա՛խ, ճիշտ է ուրեմն, ճչաց Սօնան, պղծեց իմ մաքուր օջաղը:

— Վայ քեզ, Սօնա, ու հագիր, շիւան ա-

րա, հող ցանիր գլխիդ... Նա թուլացա՞ք վայր ընկաւ, գլուխը առաւ երկու ձեռներէ մէջ և սկսեց հեկեկալ:

Ոչ մի բոպէ Յակօն այնպէս խորը չէր գգացել իր յանցանքի ծանրութիւնը, ոչ մի բոպէ այնպէս չէր տանջել իր խիղճը, ինչպէս այս բոպէին: Նա մօտեցաւ կնոջը, բռնեց թևից և ուժգնութեամբ ցնցեց:

— Այդպէս լաւ չէ, դու էլ ծիծաղիր վրաս, երես դարձրու, դէ շուտ, այնպէս ծիծաղիր, որ սիրտս ծակի, ուղեղս շարժի, շուտ... Այ, այդպէս... Ո՛հ, Աստուած իմ, ես ցնորուում եմ, ի՞նչ անեմ, ի՞նչ, այստեղ ամեն ինչ տանջում են ինձ...

— Կնա, զնա, ուր կուգես, ում մօտ պէտք է, օջաղիս վրայից այդ ամօթը, այդ արատը մտքերի, զնա, զնա, շուտ...

— Գնամ, փախչեմ, բայց տես, էս նըզոված վերարկուն, լաւ տես, նրա ամեն մի պատուածքը մի մի բերան են դառել և ծիծաղում են վրաս, լաւ նայիր, այդ բերանները արիւնոտ են, դու էլ տեսնում ես, այ կնիկ, լաւ նայիր է, բոլորի պատճառը սա է, այս արիւնոտ վերարկուն. տուր ինձ. բայց նա շարժւում է, տես, առաջ է գա-

լիս, դու վերցրու կնիկ, դու բցիր թոնիրը, թող վառի, մոխիր դառնայ, դէ, շուտ...

— Փախիր, քեզ ասում եմ, սե, անարգ մարդ, զնա մեղքդ սրբիր, այդ ասում է քո օջաղը, շուտ, զնա, զնա...

— Ո՛հ, դու էլ ես հալածում, իմ օջաղը, այո, փախչում եմ... այստեղ ամեն մի աւարկայ իրանից ահ ու զարգանգ է սըփռում, ես դողում, ես սարսափում եմ...
Եւ նա փախաւ:

II.

Լուռ գիշեր էր. լուսինը ծանր լողում էր և իւր կաթնանման շողերը սփռում վ... գիւղի վրայ: Այդ շողերից ընկան և Յակօի վրայ, բայց նա դողաց, սարսափեց նրանց տակ: Սառն էին այդ մի քանի շողերը և ասես անմեղ արեան կաթիլներ լինէին, որ թափւում էին նրա գլխին: Նա սարսափով թափ տւեց վրայից:

— Լուսինն էլ է ծիծաղում, այդ արեան կաթիլներն էլ նրա քրքիջներն են. նա թոյնը, որոնք խայթում, սարսռեցնում են ինձ, մոմուում էր Յակօն և վազում: Բայց ուր

էր փախչում և ինչո՞ւ. այդ նրա համար պարզ չէր: Բայց նա վազում էր, այդպէս աւելի հանգիստ էր նրա համար:

Ահա նա կանգնեց: Տիրեց պահ մի լըռութիւն:

— Բայց այս ի՞նչ է, ոտքերս այրւում են, միթէ այստեղ փողոցում կրակ կայ... ո՛չ, ո՛չ...

Յանկարծ նա հանեց կօշիկները և դէն շարտեց:

— Գնացէք, հեռացէք ինձանից, ամօթի իրեր, այդ էլ նրա, Ալի փաշայի տւածն է... Դհ, այժմ մի փոքր հանգիստ է:

Նա վազեց, էլ աւելի արագ: Ահա ծերունի Աւօր տունը: Նա կանգ առաւ. մի րոպէ լուռ կանգնեց ոտքի, ապա նստեց, էլի կանգնեց:

— Այո, կը գնամ, կը խոստովանեմ բոլորը, կասեմ յանցանքս և թողութիւն կը խնդրեմ: Մօտեցաւ նա դրանը, ուզեց ծեծել...

— Ո՛հ, այս ի՞նչ է, իսկոյն ճշաց նա և յետ քաշեց:

Խաղաղ և լուռ էր այնտեղ, բայց Յակօին թւում էր, որ ամենքը այնտեղ փրսփսում են, ամենքը քրքշում, հառաչում,

նզովում են: Անիծում են նոյնիսկ պատերը, դուռը, ամենքը, ամենքը...

Ձղային ցնցումների մէջ նա երեւում, դողում էր և երկու ձեռքով ամուր սեղմել էր գլուխը:

— Ի՞նչ անեմ, ո՞ւր փախչեմ, հալածում են ինձ, ամենքը հալածում:

Նա փախաւ սարսափով բռնաւ: Լուսինն էլ այս անգամ փախչում էր, ասես նրան էլ հալածում էին:

Ահա Յակօն կանգ առաւ, բայց միայն մի վայրկեան, նորից վազեց և այս անգամ ուրիշ Սաղաթէլեաց տունը: Զարգանդով, մահաւան սարսուռով կանգնեց նա տան առաջ, այն օջաղի առաջ, որի տղամարդ ջահիլը, գիւղի պարծանքը, ազգի սիրելին երէկ մորթւեց, մորթւեց իրեն ձեռքով: Ոչ մի տեղ նա այնպէս չէր դողացել, սարսափել, ինչպէս այստեղ: Երեւաց նա, ոտքերը ծալեցին և վայր ընկաւ:

Ամբողջ ժամանակ Յակօն ջղածգութեան մէջ էր, նա ականջները պինդ սեղմել էր, բայց ցուրտ սարսուռը գալարում էր նրան, երեւալով ոտի կանգնեց նա, դիտեց շուրջը:

Ամեն կողմից քրքիջներ և հառաչներ: Նա փախաւ:

— Բայց ուր կ'որեմ... Ամենքը, ամենքը հալածում են ինձ. իմ սեփական օջաղը, իմ կինը, իմ հայրենի գիւղը, անիծում, դուրս վռնդում իրենց անարգ զաւակին: Ի՞նչ անեմ, այ ձայներ, խղճացէք ինձ, մի միջոց ցոյց տւէք...

— Ի՞նչ արեց Յուդան. գնա քեզ խեղդիր: Ահա ինչով կարող ես մաքրել սև ամօթը...

Յակօն շատ փսփսոցներ, շատ ցաւոտ շշուկներ լսեց, բայց ծերունի Աւօի այդ խօսքերը շատ պարզ, շատ որոշ հնչեցին նրա տկան ջին:

Յակօն փախաւ:

Գիւղից արդէն դուրս էր նա: Կանգնեց, հայեացքը ձգեց նա գիւղի վրայ, նայեց երկար և մի քանի կաթիլ արցունքներ քամեցին նրա աչքերից: Սիրփանայ հովերը շնգշնգալէն եկան, խլեցին արտասուքի այդ կաթիլները և արեան կերպարանքով շաղ տւին օդի մէջ: Կուրծքը դէմ տւեց այդ հովերին, ծծեց նա անյագ, ազատ շունչ առաւ, էլի, էլի, ծծեց:

— Բայց այս ի՞նչ է մրմնջաց նա,

ասեա արիւն եմ կուլ տալիս, միթէ՞ Սիրփան սարերը արիւն են փչում: Ամեն անգ արիւն է հոսում. Բայց ասում են, որ լեռները մարդի հանգիստութիւն են տալիս. այնտեղ, բարձրում լաւ է անդորր է, չեն լսում քրքիջներ և հառաչներ, այնտեղ չըկան մարդարարածների դաժան, հեզնական խայթող դէմքեր... Ահա գտլիս եմ, այ սարեր, գոնէ դուք ըողունէք ամենից մերժւած, հալածւած զաւակին:

Եւ նա վազեց: Վ... գիւղը մնաց յետևը: Նա վազում էր անդադար, առանց յետ նայելու, չլինի թէ էլի լսի այն տանջանք սփռող քրքիջները, ցաւոտ կրծքերից թռած հառաչանքները:

III.

Արդէն ուշ գիշեր էր: Սիրփանայ սառը հովերը թեթեւ կերպով գալիս շոյում էին ստորոտում նստած Գ... գիւղի տները, ասեա փսփսում, մի գոյժ հայտնում ննջող գիւղացիներին, ապա անցնում և նոյն փսփրսուկը տարածում ամենուրեք:

Յակօն հասաւ Գ... գիւղը. նա միտն-

զամայն յոգնած, դադրած էր, ոտքերը
չէին խոնարհւում նրա կամքին. այլևս նա
անկարող էր շարունակել, պէտք էր զգում
մի փոքր հանգստանալ, թուլացած մամինը
կազդուրել: Գ... գիւղը լաւ ծանօթ էր
նրան: Նա մօտեցաւ, ծերունի Սաքօենք
դուռը ծեծեց: Նրա ձեռները դողում էին:
Ձայն չկա, շրջուկ չէ լսւում, կարծես կեն-
դանի շունչ չկար այնտեղ: Նա լաւ էր ճա-
նաչում ծերունուն, չէ՞ որ նա քնել չգիտէ,
հըր է ապա, այս ի՞նչ մեռելային դրութիւն
է: Նորից բաղխեց: Լսեց ծերունու, սովո-
րական խոպոտ հազը:

— Ո՞վ է, ձայնեց ծերունին:

— Ծամբորդ մարդ եմ. տեղ տեք մի
փոքր հանգստանամ ձեր օջախի տակ և էլի
շարունակեմ ճանապարհս:

Նա իսկոյն դուռը բացեց ներս առաւ
Յակօին:

— Գնանք, գնանք, խեղճ մարդ, դու
դողում ես, ի՞նչ է պատահել... դու չէս
կարողանում քայլել... Ծերունին զրկեց
նրան, ասես զրկում էր իր հարազատ որ-
դուն, տարաւ տուն, նստեցրեց թոնրի վրայ:

— Դէ տաքացիր, լաւ տաքացիր, ոտ-

ներդ կախիր թոնիրը, գլուխդ կռացրու
թոնրի վրայ... այ այդպէս... շատ լաւ է:
Յակօն երեւում էր: Ծերունին մի բարձ
բերեց. Յակօն յենւեց նրա վրայ, ոտքերը
ազատ ձգեց թոնրի շուրթը. այդպէս շատ
հանգիստ էր: Սարսափելի էր նա դառել.
զգգզլած մազերը թափւել էին երեսի վրայ,
ոտքերը քերտւած մի քանի տեղից, կուրծքը
մերկ, դէմքը այլակերպւած, աչքերը խոր
ընկած: Տանջանքի և խորը վշտի կնիք էր
կրում նրա դէմքը, որը ճրագի աղօտ լոյսի ա-
ռաջ էլ աւելի սարսափելի էր: Մի քանի ժամ-
ւայ ընթացքում որքան տանջանք: Այդպէս
նա երկար մնաց: Ծերունին անդադար խնա-
մում էր նրան, վերքերը կապոտում, կաթ
ունէր նա, կաթ էլ խմացրեց:

— Ո՞հ օրհնւի քո օջախը, սիրտս դովա-
ցաւ, մրմնջաց Յակօն, բաւականին հանգըս-
տացայ. այժմ կարող եմ նստել: Այստեղ,
այս յարկի տակ շատ լաւ է, կուզէի միշտ
մնալ այստեղ, չէն լսւում այն ձայները, չը-
կան այն տանջանք սփռող դէմքերը, ինձ
չէն հալածում:

— Ձեմ հասկանում քեզ, որդի, պարզ
խօսիր, քեզ իմ տանից ոչ ոք չի հալածի,

մնայ ինչքան կհուզես. էս դողդողացող ձեռ-
ներս շատերին են կերակրել, էս օջաղը
շատ զարիբների է օթեան եղել. դու էլ մի-
ղարիբ ես, քեզ էլ կը խնամեմ: Դէ, աստ,
աստ. ճրտեղից ես գալիս, ճւր ես գնում
ի՞նչ է պատահել քեզ: Կուր բռնեցիր անօ-
րէնների հետ, նրանք կողոպտեցին քեզ,
աստ...

Ես գալիս եմ Վ... գիւղից. միայն այս-
քան: Աստուածդ սիրես, էլ բան մի հարց-
րու...

— Էն սեւաւոր գեղից ես գալիս հա՛, դէ
խօսիր, ի՞նչ ես մարդի սպանում: Երէկ սե
օր էր մեզ համար, ողջ մեր գեղը սեւաւոր-
ւել էր: Վայ, կրակն ընկնի քո օջաղը, ան-
խիղճ Յակօ, նզովի քո ընտանիքը. էն սար
ջահիլը ի՞նչպէս զո՞հ գնաց նրա պատճառով:
Խօսիր որդի, պատմիր էն վերան գեղի ցաւը,
նրա վիշտը:

Յակօն սկսեց դողալ, ցնցւել. նա շփոթ-
ւեց, սկսեց անհանգիստ շարժումներ անել,
շուռ գալ այս ու այն կողմ:

— Դէ, խօսիր է, ի՞նչ ես պապանձւել.
վիշտ, ցաւ, կսկիծ պատմել չգիտես, ի՞նչ է,
էլ դրանից դուրս ի՞նչ ենք տեսել. այդ է

եղել մեր անբաժան ընկերը... դէ, շուտ
խօսիր, ցաւեցրու սիրտս, պատմիր, որ գո-
նէ մի քանի կաթիլ արիւն-արտասուք քամ-
ւի չորցած աչքերիցս և սիրտս հովանայ...

— Ես ոչինչ չգիտեմ, ծերունի, այլ-
այլեւս թոթովեց Յակօն:

— Ոչինչ չգիտես. ուրեմն դու հայ չես,
անարժան զաւակ ես: Դէ չսիր. ես կը
պատմեմ, թող քո սիրտն էլ ցաւի, դու էլ
սեւաւորվիր: Ու՛ֆ է, է: Զուլում օր էր,
զուլում. վայ քանդւի քո տունը, Յակօ, փուլ
գար քո գլխին: Ո՛հ ցաւի բան է, ցաւի,
սիրտս մոմռում է. նա աւերեց մեր տունը,
սեւաւորեց մեր սրտերը, Վազգէնի նման
սար տղամարդին մատնեց, տւեց զազան
անօրէնների թրի բերանը, ու՛ֆ, ու՛ֆ...

Ծերունին լռեց. գլուխ կախ քցեց, աչ-
քերից ցայտեցին մի քանի կաթիլ արասուն-
քներ եւ գլգլալէն թափւեցին ալեգարդ մի-
րուքի վրայ: Յակօն ջղային ցնցումների մէջ
անդադար շարժումներ էր անում, տեղ էր
որոնում աչքերով, որ փախչի, ազատւի այդ
սպանիչ հայեացքից, այդ տանջող ծերու-
նուց:

— Զուլում էր, որդի, զուլում, գլուխը

բարձրացրեց և նայեց ուղիղ Յակօի վրայ. ստոր հայ. և սև գործը արել է մի վերարկուի համար, ահա թէ ճրքան նա ստոր է, պատուից, նամուսից զուրկ, խիղճը մեռած, ինքնասիրութիւնը բթացած: Սև բան է նրա արածը, որդի, շատ սև: Քանի էդպիսի աննամուսներին էս թուլացած բազուկներովս խեղդել եմ, ատամներով կրծոտել նրանց կոկորդը, քամել նրանց արիւնը, ծւիկ-ծւիկ արել: Հէյ գիտի ջահիլութիւն, բայց ինձ թւում է որ հիմի ընկնի ձեռքս, էլի կը ծւատեմ նրան, բազուկներս դեռ բոլորովին չեն թուլացել դուշմանին խեղդելու համար, նրանք միշտ էլ զօրանում են: Բայց ինչ է, դու փախչում ես, դու գունատում ես. չես ուզում լսել մեր ցաւը, մեր դարդը...

— Հերիք է, հերիք, ծերունի, թող քո պատմութիւնը...

— Դու հայի զաւակ չես, անէծք քեզ: Եօթանասուն և հինգ տարի ապրել, տանջւել եմ ցաւ և վիշտ կրել, դեռ չեմ պատահել մի հայի, որ չուզենայ լսել ցաւ, վիշտ, սև պատմութիւն... Այո, դու հայի արիւն չունես, դու հայ չես: Տես, այ, հայ ճուտը, նա իմ արիւնն է, մի հատիկ թոռ.

շատ ունէի, բոլորն էլ դուրբան եղան մեր սուրբ երկրին, մեռնեմ նրա անւանը. սա էլ դուրբան լինի նրան: Դեռ շատ փոքր է, հազիւ 14 տարեկան լինի. տեսնում ես էս սուրը, գլխի վերը կախած, հէնց էդ սրով պիտի կտրի մատնիչ Յակօի վիզը: Ասա, ասա, դու փախչում ես, ինչո՞ւ, դու մի բան գիտես, ասա...

Ծերունու աչքերը վառվում էին. նա դողդողացող ձեռքով ամուր բռնեց նրա օձիքից և թափ տւեց:

— Ես... ես ոչինչ չը գիտեմ, ես մի ճամբորդ և խեղճ մարդ եմ, թող որ շարունակեմ ճանապարհս...

— Այո, դու խեղճ, անճար մարդ ես, բայց քո այդ շփոթւիլը լաւ բան չի աւտում, դու լաւ հայ չես... Գնա, գնա, հեռացիր այստեղից, այս սուրբ օջաղից, կը կեղտոտես այս մաքուր տունը...

Ծերունի Սաքօն դուռը բացեց և նրան դուրս հրեց: Յակօն դուրս թռաւ, անցաւ բակը, քայլերը արագացրեց. ծերունին էլ նրան հետևեց: Այս տունն էլ է հալածում, անիծում: Նա դուրս եկաւ փողոց:

— Դու գնում ես, ասա, ասա գոնե
ո՞վ ես դու, հանգստացրու ինձ:

— Ես, ծերունի, ես Յակօն եմ, մատ-
նիչ Յակօն, ասաց ու փախաւ:

— Նզովք, անէծք քեզ, ճշաց ծերունին,
ոտները ծալվեցին, նա վայր ընկաւ շէմքի
առաջ և ատամները կրճտացրեց:

«Նզովք, անէծք քեզ». ծերունու այս
խօսքերը ստացան քրքիշի կերպարանք և
սկսեցին հալածել աննամուս մարդին: Նա
վազում էր արագ, անընդհատ, առանց յետ
նայելու, բայց չէր կարողանում ազատւել
այդ մինչև ոսկրները թափանցող քրքիշնե-
րից, այդ թունոտ կանչերից:

IV.

Քարքարոտ էր դէպի Սիփան սարը
տանող ճանապարհը: Յակօն աշխատում էր
շուտ հասնել, բարձրանալ և դադար առնել:
Նա մէկ հեալէն վազում էր, մէկ կանգնում՝
անյազ ծծում օդը, մերկ կուրծքը շոյում էր
սառը քամին, լըսում իրեն հալածող քրքիշ-
ները, էլի վազում:

Առաջը կանգնած էր վեհ և հսկարտ

Սիփան սարը և իր բարձրութիւնից դի-
տում էր ոտների տակ տարածւած Վանայ
ծովակը, որը առանձին նազանքով օրօրւում
էր և թեթե հովերը գնում, շոշափում էին
նրա անդորը և բարակ ալիքները, վրդովում
նրանց քաղցը նինջը և սահում, անցնում:

Ճամբորդը կանգնեց. ծանր, յուսահա-
տական «ախ» արձակեց, մի բոպէ դադար
առաւ, դիտեց վերելքը, փրկարար սարը և
մրմնջաց.

— Ի՞նչպէս լաւ, ի՞նչպէս հանգիստ է
այստեղ. ցաւ, վիշտ անծանօթ են այս վայ-
րերին, ո՞հ, հոգիս մի փոքր թեթեացաւ...
գլուխը կախ գցեց կրծքի վրայ, ննջեց: Ան-
ցաւ այդպէս միայն մի բոպէ, յանկարծ նա
ցնցեց, ծանօթ ուրւականը, դէմքերը և
քրքիշները նորից պատկերացան և սկսեցին
հալածել: Նա փախաւ: Այս անգամ նա չէր
վազում, այլ թռչում, ցատկում էր: Երկար
նա վազեց, երկար կուռեց քամու հետ՝
կուրծքը դէմ տաւած, երկար այս և այն քա-
րին զարկեց, դէս-դէն թափառեց, մի բլու-
րից միւսը ցատկեց, էլի բարձրացաւ... և
ուժասպառ, դադարած վայր ընկաւ մի բլրի
գագաթի վրայ: Նա երկու ձեռքերով ամուր

սեղմել էր ականջները, սեղմում էր, որքան ուժ ունէր, չլինի թէ նորից լսի այն տարօրինակ, զարհուրելի ձայները: Աչքերն էլ պինդ փակել էր: Նա նստեց և լուռ լսում էր: Ոչ մի ձայն, ոչ մի դէմք...

Ճիշտ են ասել, որ լեռները ցրում են վատ մտքերը, հանգիստ են տալիս մարդկանց:

Նա քաջեց աչքերը վախժխելով, և իսկոյն փակեց. ականջներն էլ բացեց, բայց բացել և նորից սեղմելը գրեթէ միաժամանակ կատարւեցին: Նորից բացեց նա ականջները. այս անգամ երկար նա լսեց... էլի փակեց... նորից բացեց: Նրան թւում է, որ վերևը խաղաղ է, շատ խաղաղ, բայց ուրիշ է ցածը: Այն կողմից, ուղիղ Գ... գիւղի կողմից լսւում է մի անորոշ, խուլ, խորհրդաւոր փսփսուկ և մի տեսակ զարգանդ է փչում, մինչև ոսկրներ թափանցող սարսուռ: Յակօին թւում է, սր փսփսուկը աւելի ու աւելի մօտենում է, տարածւում, աւելի որոշ և ընդհանուր է դառնում: Այդ փսփսուկը պատմում ամենքին, խօսում նրանց հետ, ասում քարին, խոտին, բլուրին, ձորին, չոփին... Նրանք էլ ցաւեցին, կսկծա-

ցին, մոմւացին. նրանք էլ լեզու ստացան, սկսեցին խօսել, անիծել, հալածել...

—Ո՛ր, արարիչ Աստուած, այս ի՞նչ ձայներ, ի՞նչ դէմքեր են. ամենքը, ամենքը ինձ հալածում են: Այս բոլորը եկել են այստեղ, այս սարի վրայ, ասես ինձ տանջելու... Այս ֆէսը ռոտեղից եկաւ, անբաժան և սարսափելի ուրւականը, այս կօշիկները, գիւղացիները՝ իրենց խայթող քրքիջներով և հառաչանքներով, ապա այս վերարկուն, ծերունի Սաքօն իր թոռի հետ, նա եկել է ինձ սպանելու... Բոլորը, բոլորը այստեղ են, իմ շուրջը, լեռների վրայ. իսկ այս քարերը, այս ձորերը, սրանք էլ լեզու են առել, խօսում են, անիծում, հալածում են ինձ... Ո՛ր ես գալիս քո անիծած, հեռու... ի՞նչ էք ուզում, ի՞նչ անեմ:

Յանկարծ քար-լուրթեան մէջ շատ պարզ և որոշ լսեց ծերունի Աւօի խօսքերը.—«Գնա, գնա քեզ խեղդիր, ինչ որ արեց Յուդան»:

Նա ջղային ցնցումների մէջ մի բոպէ կանգնեց, հայեացքը ուղղեց դէպի հեռուն, ծանր հառաչեց, մի ճիշ արձակեց և իրեն նետեց ցած, դէպի ձորը:

Ձարդ ու փշուր եղաւ նա. արեան կաթիլները ցայտեցին և ընկան կանաչներէ վրայ, բայց իւրաքանչիւր կանաչը իսկոյն սարսափով թափ տւեց իր վրայից անարգ արիւնը...

Ամեն ինչ խաղաղւեց. միայն ձորը մի ծանր «ախ» արձակեց իր հսկայ կրծքից, նա սեւաւորւեց, մթնտեց, որովհետեւ անարգ զանգւածը հանգստանում էր իր կրծքին, իսկ արեան կաթիլները դեռ ցայտում են մի կանաչից միւսը՝ անընդհատ, անվերջ, յաւիտեան...

ԶՍՊԻԱԾ ՔՐՔԻԶԸ

Զ Ս Պ Ի Ա Ծ Ք Ր Ք Ի Զ Ը

(Նւէր Ա. Ահարոնեանին)

I.

Լերան ստորոտում, վճիտ աղբիւրակի կշտին նստած հանգստանում էին երկու ճամբորդներ: Թէև ամառուայ խիստ շոգերի օրերն էին, արևի ճառագայթները, իբր բոցերի խուրց, ընկնում երկրի վրայ, այլում էին մարդկանց, խանձում կանաչը, բայց այնտեղ, լեռներում գով էր օդը, մեղմ և անուշ: Կար և դուրեկան բարակ քամի, որը էլ աւելի գրաւիչ կերպարանք էր տալիս: Նւ երկու ճամբորդները, ձգւած կանաչ խոտի վրայ, թիկն տւած քարին, վայելում էին դրա ամբողջ քաղցրութիւնը, ասես վճռել էին ընդմիջտ մնալ այնտեղ, չբաժանւել այդ աղբրից, այդ կանաչից, այդ լեռներից...

Նրանք երկուսն էլ ծեր էին, երկուսն

էլ երկար տարիներէ կեանք տեսած: Մէկը լուռ էր, թախծոտ և մտազբաղ. միւսը ուրախ և անդադրում խօսում, զրուցում էր: Երկու հակադիր անձնաւորութիւններ:

Աւօն հայեացքը յառած քրքշացող աղբրին՝ նայում հետեւում էր նրա ամեն մի շարժմանը, դիտում նրա իւրաքանչիւր ալիքը, իւրաքանչիւր շփոցը ասես այնտեղ, նըրանց ծալքերում մի բան, մի գաղտնիք էր որոնում, ասես ուզում էր նրա լեզուն հասկանալ: Եւ նրա սիրտը աղմկւում էր: Հէնց առաջին նայածքից գրաւեց նրան այդ աղբիւ, այդ շփոցը, թէ ինչո՞ւ, չգիտեմ: Աւօյին թւաց, որ իր աւտօն է՝ հեծկտում, նրա արեան հեծկտոցն է լսում: Նայեց Աւօն, նայեց և կպաւ այդ քշքշացող, խօսող ալիքներին և անցածի վէրքերը, մէկը միւսից անաւոր, մէկը միւսից դառն, պատկերացան նրան և սիրտը, Աւօյի քաջ սիրտը ճմլւում ցաւում էր դրանց տակը...

Բայց Միսս Զօնը, այդ կինը ուրախ էր, պատմում էր նա շատ բան, խօսում էր ուզեւորած, միանգամայն յափշտակած: Պատմում էր նա երեւելի աշխարհներից: Տիրոջ կեանքն էր նկարագրում, Քրիստոսի հրա-

շագործութիւնները թւում, Աւետարանից, Սուրբ գրքից էր խօսում:

Բայց ո՞վ էր այդ կինը, ի՞նչ գործ ունէր նա այս լեռներում, և վերջապէս ո՞ւմ համար էր խօսում:

Այդ կինը, աւելի ճիշտ, պառաւած օրիորդը, ամերիկացի միսիօնարուհի էր: Մահմեդական աշխարհը դեռ դարեր առաջ գրաւել է աւետարանի քարոզիչներին, որոնք մորթի հագած, պարկը մէջքերին, ցուպը ձեռքերին, շրջում էին անազին տաճածութիւններ, կտրում անցնում ձորեր ու լեռներ, և անընդհատ խօսում տարածու: Քրիստոսի խօսքերը: Այս միսիօնարուհին, Միսս Զօնն էլ դրանց շաւղով էր գնում, նա էլ հազարաւոր վերստեր էր անցել, ձեղքել էր սար ու ձոր, եկել էր այստեղ — մահմեդական այս աշխարհը «հոգիներ փրկելու», աւետարանի խօսքերը սերմանելու: Եւ նա սրբութեամբ կատարում էր իր դերը. անընդհատ նա պատմում, քարոզում էր ամեն տեղ. ամեն ժամանակ, թէ տանյարկի տակ, թէ դպրոցում, թէ խնջոյքների միջոցին, թէ հասարակական հրապարակային ժողովարաններում. մի խօս-

քով միշտ, ոչ մի առիթ բաց չեն թողնում ուզում են խօսել, քարոզել...

Եւ այժմ Միսս Զոնը խօսում էր, խօսում խիստ ոգևորւած: Լեւան ստորոտում, նստած մենմենակ և խանգարող չկայ: Էլ դրանից լաւ առիթ, յարմար ըոպէ. և մանաւանդ առանձին պատճառ էլ կար: Նրա դիմացը Աւօն էր, այն անհաւատ լուռ և խորհրդաւոր ծերունին. նա նոյնիսկ վիրաւորւած էր համարում իրեն, որ այսքան երկար խօսում, քարոզում, կրօնական ջերմեռանդութիւններ շնչում, սարսափ ազդում, բայց դիմացին ժայռ է, սառն և միանգամայն անտարբեր: Միսսը օգնութեան էր կանչում իր երկար տարիների փորձառութիւնը, ամբողջ իր հաւատի թափը, իր ազդու խօսքերը, բայց ժայռը, այդ տարօրինակ ծերունին ամեն ինչ ընդունում էր մի հատիկ հեգնական հայեացքով, մի դառն ժպիտով: Եւ այդ սպանում խիստ հարւածում էր Միսս Զօնին.

— Այո, այո, Աստուած թէև շատ բարի է, շատ ոգորմած, բայց քեզ, Աւօ, քեզ չի ների. դու լաւ չես հաւատում Նրան, դու չես արժանանայ Նրա երկնային արքայու-

թեան, Նրա երկնային ժպիտին. դու կը գնաս մի մութ սարսափելի աշխարհ, ուր կայ միայն տանջանքներ, ուր գնում են բոլոր չարագործները, այո, բոլոր անհաւատները: Դրա անունը, Աւօ, դժոգք է, այո...

Յանկարծ լռեց միասփոնարունին, նա որպէս շանթարւած յետ մղեց, ասես մի խիստ ապտակ, մի զօրեղ հարւած ստացաւ: Աւօն որ մինչև այդ պահուն լուռ գիտում էր աղբրի ալիքները և միանգամայն գերի էր դառել իր ցաւոտ խոհերին, գլուխը դանդաղ բարձրացրեց և հայեացքը ուղիղ բեռեց միասփոնարունու վրայ: Խիստ, շատ խիստ էր այդ նայւածքը, կարծես թոյն, դառն լեղի էր կաթում նրանից: Եւ Զօնը անկարող եղաւ տանել այն. հարւածը խիստ էր, նա շփոթեց, կորցրեց խօսակցութեան թելը, սարսափեց այդ մի հատիկ, լուռ, անխօս նայւածքի առաջ և շշմած կանգ առաւ:

Անձանօթ չէր միտիօնարունուն Աւօյի թունոտ հայեացքը, հեգնական ժպիտը, սիրտ ծաւող բրբիջը: Նա այդ բոլորի դառնութիւնը շատ էր ծծել, դրանց անողորմ հարւածը շատ էր կրել: Բայց ոչ մի անգամ, ոչ մի տեղ Աւօյին ա-

առանձնայատուկ նայւածքը այնպէս չէր ընկ-
ճել, խորտակել Միսս Զօնին, ինչպէս այս-
տեղ, այս լեռներում: Այդ նայւածքը, այդ
մի հատիկ նայւածքը այնքան բան էր ա-
սում, այնքան մտքեր հաղորդում, կեանքի
փրկիսփայլութիւնը նոյնիսկ յայտնում: Այդ
նայւածքը ասում էր, որ թէև դու երկար
տարիներ ես ապրել, բայց չես ճանաչել
կեանքը, այդ բարդ հիւսւածքը, մնացել ես
խեղճ ու միամիտ, եւ մի շարք բազմազան
մտքեր: Աւօն, այդ խորհրդաւոր անձը առ-
հասարակ շատ ժլատ էր խօսելու մէջ, և
հէնց դրանում էլ կայանում էր նրա թափը,
նրա ոյժը: Ժպիտը, քրքիջը, նայւածքն էին
կազմում նրա լեզուն, դրանցով էր նա իր
միտքը յայտնում:

—Այո, դուք, հայերդ լաւ հաւատա-
ցեալներ չէք,— շարունակեց միսիօնարու-
հին, երբ մի փոքր հանգստացաւ, թեթեա-
ցաւ հարւածող նայւածքից, հաւաքեց իրեն
և գգաց իր դրութիւնը:—Ես շրջել եմ ամ-
բողջ Կովկասը, եղել եմ Տաճկաստան, պըտ-
տել եւրոպական զանազան երկիրները, տե-
սել բոլոր հայերին, բայց լաւ քրիստոնեա-
ների չպատահեցի. ամէնքն էլ անհաւատ են,

հեռացել են Տիրոջ ճանապարհից: Այո, հա-
յերը անհաւատ են, և հէնց դրա համար է,
որ տառապում են, չարչարւում, հէնց դրա
համար է, որ Տաճկաստանում ձեզ թալա-
նում, սպանում, կոտորում են: Դուք պիտի
մունջ լինէք, խորարհ և միշտ անդադրում Տի-
րոջ անունը, նրա սուրբ խօսքերը մըմնջաք...

—Խեղճ կին, մոմոաց Աւօն և տեղից
շարժւեց:—Վեր կաց խանւմ, շատ նստե-
ցինք, արդէն արևը թեքւել է, օրը անցել,
շուտով առաջներս էլ բացւելու է «արեան
ձորը», երկիւղալի է:

—Արեան ձոր, է, երկիւղալի է, հեզ-
նեց միտքը, հապա որ ասում եմ թէ լաւ
հաւատացեալներ չէք: Իսկական հաւատա-
ցեալը ազատ է ամեն վտանգից, ամեն պա-
տուհասից: Այ, ես ունեմ սրա նման պաշտ-
պան հրեշտակ. սրա մէջ զըւած է Տիրոջ
ամեն մի խօսքը, ամեն մի աստուածային
պատգամը, որ միշտ քաղում եմ, իսկ դու
դեռ չես տեսել որ աղօթես:

Աւօն ոչինչ չպատասխանեց, երեսը նո-
րից շփեց սառը ջրով, վեր կացաւ, ձիերը
պատրաստեց, նստեցին և լուռ առաջ շարժ-
ւեցին:

Երկու կողմից լեռները բարձրանում էին ու բարձրանում՝ կազմելով մի երկար, նեղ ձոր, որի միջով դէպի հարաւ էին դիմում ծերունի ճամբորդները:

Բայց ինչն է կապել այդ երկու տաբօրինակ անձնաւորութիւններին. ինչն է դրդում միսս Ջօնին պահել ծառայ Աւօին, այդ սարսափելի մարդին, միթէ նա չէր կարող նրան հեռացնել և ուրիշը վարձել: Այն կարող էր, բայց միասը ամեն ջանք, ամեն եռանդ և շնորհք գործ էր դնում, որ խորը թափանցի. ճանաչի նրա ներքին աշխարհը, այդ տաբօրինակ, խորհրդաւոր հոգին, անհաւատի հոգին, տեսնի ինչ կայ նրա հոգու ծալքերի մէջ, բայց անի այդ, այնտեղ մաքուր հաւատ տարածի, նրան լաւ «հաւատացեալ» դարձնի: Միթէ տանել կարող է նա, որ յաճախ իր պաշտօնակիցները՝ թէ հանաքով և թէ լուրջ՝ նկատում են, որ ինքը անկարող է մի կողուսեալ ոչխարը ազատել, դարձի բերել, Աւօին «լաւ հաւատացեալ» դարձնել: Եւ միասը այս հինգ տարի է, որ կուռում, քարոզում, խօսում է, բայց... ստանում է միմիայն հեզնական հայեացք և կծու երգիծանք: Այդ աւելի է

կրծում միսս Ջօնի սիրտը, աւելի հարաւածում նրան: Ասես մի ներքին և զօրաւոր կռիւ է կատարւում երկուսի մէջ. կռիւը խորհրդաւոր է, գաղտնի, և երկու պառաւ սրտերը աշխատում են իրար փշրել, իրար տապալել... Թէ որի կողմը կը լինի յաղթութիւնը, պարզ չէ, միայն միասը այդ կռիւը մղելու համար ունի ճարտար լեզու, անսահման եռանդ և հաւատ, իսկ Աւօն միմիայն քարէ սիրտ, աննկուն հոգի, խայթող նայւածք և դառն ժպիտ: Եւ երկու սրտերի մէջ շարունակւում է այդ զօրաւոր պատերազմը, կատարւում է առհասարակ խուլ, ծածուկ, երբեմն էլ բռնկւում և ստանում ահաւոր կնիք, սարսափելի բնաւորութիւն: Կռիւը կատարւում է մէկի կողմից զիտաւորեալ, միւսի կողմից զիպւածաբար:

Առաջներն էր մի վերելք: Ծերունի երկու ճամբորդները բարձրանում էին այդ վերելքը, Աւօն առաջից, իսկ միասը յետևից: Միասիօնարունու միտքը ամբողջապէս կաշկանդել էր Աւօն. նա մտածում էր այդ տաբօրինակ, խիստ մութ մարդի մասին, մտածում և կարծես կամաց-կամաց հոգու խորքում տեղի էր տալիս, համոզւում էր

Նրա անխօս ասածները անողորձ ճշմարտութեան մէջ: Իսկ Աւօն, այդ սարսափելի մարդը միանգամայն անձնատուր էր եղել իր անսանձ, այլանդակ մտքերին, այնքան գերի էր դառել, որ նոյնիսկ մոռացել էր միասի ներկայութիւնը: Նա ձիու սանձը բաց թողած, դիտում էր հեռո՛ւն, հեռո՛ւն, և անցածի դառն յիշողութիւնները շարան շարան, երկար շղթայ կազմած, գալիս անցնում էին նրա մտքի առաջից: Սե, մռայլ է այդ շղթան, փայլուն ոչինչ չկայ այնտեղ և նրա ամեն մի օղակը ունի իր ուրոյն պատմութիւնը, բայց սե պատմութիւն:

Ահա այնտեղ, այս սարի յետեր, — այնտեղից է սկսւում սե շղթայի ծայրը — ահա անօրէնները խողխողում են անմեղ մանուկներին, սրի ծայրին բարձրացնում նրանց այլանդակ մարմինները, և արձակում լկտի, բարբարոս հռհռոց: Ահա իր կիներ, սիրուն Սառան, ընկաւ, ընկաւ մի շարք սրբերի անունները մրմնջալով: Ահա իր ջահիլ-ջիւան կտրիչ Աւօն, հեծկլտում է, թըպրտում անողորձ, անխիղճ հարւածների տակ: Ահա և ինքը ոռնում է, ամբողջապէս ջիղ դարձած, որպէս տզրուկ, կպել է անօրէն քրդի

կրծքին՝ ցասումով լցւած, կրծում նրա կողորդը, ասես ուզում է այնտեղից ծծել, քամել ամբողջ կենսական հիւթը: Ահա... և այդպէս անվերջ շարունակւում է սե շղթան, բոլոր օղակներն էլ մէկը միւսից դաժան, մէկը միւսից ահաւոր, մէկը նիւսից արիւնոտ:

Եւ այդ բոլորի առաջ հսկայ, խորհրդաւոր ծերունու քար սիրտը փուլ եկաւ, աչքերը թացացան, արտեւանունքներից կախեցին երկու կաթիլ արտասուքներ և ընկան այտերի վրայ: Այդ նկատեց միսս Զօնը. նա ամբողջ ժամանակ դիտում էր Աւօին: Այդ արտասուքները ընկան միսս Զօնի սրտի խորքում, նա ընկճեց դրանց տակ, ընկճեց այդ լուռ, բայց դաժան ծերունու մեծ ցաւի առաջ և մի տեսակ քաղցր զգացմունքով լցեց դէպի նա: Նա զգաց, որ Աւօն ունի վիշտ, որը ծանրացել է նրա սրտի վրայ, կնճիւղներ է ակօսել դէմքին և դարձրել նրան տարօրինակ, խիստ մութ, բայց ուշադրաւ անձնաւորութիւն:

— Աւօ, ձայն տւեց միսս Զօնը:

Այդ կանչը հանեց Աւօին արիւնոտ աշխարհից, պոկեց սե, ահաւոր մտածմունք-

ներից, և նա դարձրեց իր վշտոտ, թախ-
ծալի գէմքը գէպի միասը:

— Աւօ, — կրկնեց միսիօնարունին ա-
ռանձին քնքուշ, կարեկցական տօն տալով
իր խօսքերին, — ես ինչպէս տեսնում եմ,
դու ունես մի դարդ, որ ցաւցնում է քո
սիրտը. տեսայ թէ ինչպէս արտասուք կա-
թեց աչքերիցդ. առա, պատմիր, Աւօ, և
հաւատա՛ս, առանց հաւատի միշտ էլ կը տան-
ջւես:

— Այնտեղ, խանւմ, սրտիս խորքերում
ոչինչ չկայ քեզ հետաքրքիր. այնտեղ ամեն
ինչ սարսափելի է: Այնտեղ կայ անասնման
վիշտ, արդար ցատում, սե, այլանդակ մըտ-
քեր, «լաւ հաւատացեալներիդ» համար ա-
հաւոր, սարսափելի խոհեր, իսկ փայլուն
ոչինչ չկայ: Մի քրքրիւր այդ, խանւմ, լաւ է
շարունակես ճանապարհը, այդ ձեռնառու չէ
քեզ:

Նա լռեց, ամբողջ մարմնով հարւածեց
ձիուն, ասես այդպէս ուզում էր և հարւա-
ծեց իրեն պաշարող սպանիչ մտքերը, և այդ
կատարեց համարեա անգիտակցաբար: Միա-
սը ոչինչ չկարողացաւ պատասխանել, նա
էլ հետեւեց Աւօի օրինակին, ինքն էլ աս-

պանդակեց և լուռ մըմնջաց, — սվ Տէր, քո
հսկող աչքը թող սրա վրայ լինի, այս ան-
ճար մարդի. նա ինչ որ անում է, ով Տէր,
անում է անգիտակցաբար: Նա սխալ ճա-
նապարհի վրայ է կանգնած, սվ Տէր, դու
փրկիր, դարձի բեր նրան, ով Տէր...

II.

Անցան նրանք վերելքը և մտան մի
փոքր, բայց վտանգաւոր ձոր: Այդ ձորից
դուրս գալիս արդէն բացւում է ճամբորդի
առաջ Ուրմի գաւառի ընդարձակ հարթու-
թիւնը: Հարուստ և գեղեցիկ է այդ փոքրիկ
երկիրը: Այնտեղ ապրում է մի բուռն
քրիստոնեա ժողովուրդ: Խեղճ և հարստա-
հարւած է նա: Ահա այդ մի ափ քրիստո-
նեաների մօտ է շտապում միսս Զօնը: Նը-
րանք լաւ հաւատացեալներ չեն, պիտի նո-
րից քրիստոնեայ դարձնել. նրանք ճանա-
պարհից դուրս են եկել, պիտի դարձի բե-
րել. նրանք մոլորւած ոչխարներ են:

Երկուսն էլ լուռ էին, երկուսն էլ մը-
տադբադ: Սպանիչ էր այդ լուռթիւնը: Ա-
ռաջ գոնէ միասը խօսում, պատմում էր.

այժմ նա էլ լռակեաց դարձաւ, ասես նա վարակեց Աւօրից, ասես նա էլ ընկաւ ծանր մաշող մտքերի աշխարհը: Եւ լուռ գընում էին: Յանկարծ բլրի յետևից լաւեց սուլոց: Արձագանքը պատասխանեց: Էլի, էլի... Այս անգամ պատասխանն ստացւեց մէկ երկու տեղից: Դա չարագուշակ նշան էր: Աւօն կանգ առաւ և սկսեց լսել: Կանգնեց և միասը սարսափած: Աւօն լսեց, լուեց և առաջ ասպսնդակեց ձին: Նրա օրինակին հետևեց և միսիօնարուհին: Էլի, էլի... Սուլոցի ձայները աւելի ու աւելի խորհրդաւոր կերպարանք էին ստանում և լսում մօտիկից:

Միսս Զօնը դողում էր և նրա շրթունքները սկսեցին մրմնջալ ինչ որ ազօթք:

— «Կանգնեցէք», յանկարծ հէնց գրխների վերից լաւեց սպառնական կանչը: Այդ հրամայական ձայնը կրկնեց երկրորդ, երրորդ անգամ: Միսս Զօնը կանգնեց սարսափած, և չգիտէր ինչ է ուզում այդ ձայնը: Աւօն էլ կանգնեց, երկուսն էլ ցած իջան ձիերից: Երիտասարդական արիւնը ասես խփեց Աւօրի ուղեղին, նա կրակ կտրեց: Այդ ձայնը շատ էր ծանօթ. քանի՜ քանիսին

նա խեղդել է, դետին է գլորել: Յիշեց նա, յիշեց բոլոր դէպքերի մանրամասնութիւնները, էլի արիւնը եռաց երակներում, ջրդուտ ձեռները ամուր սեղմեց, առամները կրճատացրեց և ձեռքը տարաւ դէպի ուսը, չկար այնտեղ հրացանը, իր հաւատարիմ ընկերը, և հառաչեց սրտի կսկիծից ու գըլուխը կախ գցեց: Նա ունէր միմիայն սուր, այն էլ հասարակ բան. ի՞նչ կարող էր դրանով անել: Միսիօնարուհին փոքր ինչ հանգստացել էր, նա տեսաւ, նկատեց Աւօր շփոթութիւնը, նրա պատրաստելը:

— Աւօ, գոռաց նա, չլինի թէ աղմուկ հանես, փորձանք բերես մեր գլխին. նրանք ի՞նչ պիտի անեն մեզ, նրանք էլ մեզ նման ճամբորդներ կը լինեն:

Դառն ժպիտ երևաց Աւօրի դէմքին. այդ ժպիտը ասում էր. ոչ, խանձ, դրանք ճամբորդներ չեն, դրանք քրդեր են, նրանք գալիս են մեզ կողոպտելու կամ սպանելու:

— Հէնց թող քրդեր լինեն, նրանք մեզ ձեռք չեն տայ: Ես սուրբ գիրք ունեմ, Աւօ, ես չեմ վախենում, դու էլ հաւատա, որ քեզ էլ պաշտպանի...

Միասը այնպէս սկսեց խօսել, կարծես

մոռացաւ և՛ սարսափ, և՛ քրդեր և՛ ամեն
ինչ:

— «Կանգնել», լսեց նոյն հրամանը,
բայց այս անգամ շատ մօտիկից: Եւ չան-
ցաւ մէկ բոպէ, նրանց առաջ դուրս եկան
երեք քրդեր, երեքն էլ զինւած: Այդ ծանր
կրիախփական բոպէին Աւօն կանգնել էր
լուռ, ամուր սեղմած սուրը և ըստ երե-
ւոյթին, անդորր. Գրդերը մօտենում էին,
բայց Աւօն անթարթ նայում էր միսիօնարու-
հուն, հետևում նրա իւրաքանչիւր շարժա-
նը: Ասեա միասը աւելի է նրան զբաղեցնում:
— Ի՞նչ կայ մօտերնիդ, շուտ հանեցէք,
զիմեց Մուստաֆան:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ իրաւունքով, կանչեց
միասը, չէ՞ որ զրանք իմն են:

Բարձրացաւ ընդհանուր ծիծաղ, բարձր
հեղնական: Աւօի երեսին էլ երևաց թոյլ,
բայց թունոտ ժպիտ:

— Այո, այժմ քոնն են այդ իրերը, —
նրանք խօսում էին թուրքերէն — ծիծաղե-
լով նկատեց Հիւսէինը, բայց մի բոպէից
յետոյ կը դառնան մեր սեփականութիւն:

— Ո՛չ, դուք իրաւունք չունէք: Մեր
Տէրը այդպիսի բան չի ասել, մէկը իրա-

ւունք չունի միւսի ունեցւածքը յափշտա-
կելու:

Նրանք սկսեցին արձակել խուրջինը և
շորերը: Աւօն անշարժ, որպէս արձան,
կանգնած էր, միասը ամբողջ ժամանակ
բղաւում, կանչում էր:

— Ո՛չ, դուք իրաւունք չունէք: Ձէ՞ որ
մեր Տէրը ասում է, մի սպանաներ, մի գո-
ղանար, ուրիշի ունեցւածքը մի խլիր, այս
ինչ անարդարութիւն է. այո, հէնց այժմ
մեր Տէնը երկնքից կրակ կը թափի ձեր
զլխին, սարերը փուլ կը գան...

— Ի՞նչեք է ասում էս պառաւը, խենթ
է սա, ի՞նչ է:

Միսիօնարունու և Աւօի հայեացքները
հանդիպեցին իրար: Միաս Ձօնը չկարողա-
ցաւ մի վայրկեան անգամ տանել այդ ծա-
կող, հարածող նայւածքը և աչքերը ցած
թողեց:

Յանկարծ սկսեց հրացանաձգութիւն,
փամփուշաները վզվզոցով եկան և անցան
գլխների վրայով: Գրդերը շփոթւեցին, վեր-
ցրին իրերը և շտապեցին սարը

Միասը և Աւօն մնացին ձորում: Նրանց
հոգիները աղմկում յուզւում էին, դադարեց

և հրացանաձգութիւնը: Աւօն հայեացքը ամբողջապէս բեւեռել էր միսիօնարունու վրայ, որը անշարժ, անորոշ և ճնշող մտածմունքների տակ, կանգնած էր: Այդ բոլէին նրա դէմքի կնճիռները էլ աւելի շատացել, էլ աւելի խստացել էին, և այդ ամէն մի աւօսից, ամէն մի փոսից ասես թոյն էր կաթում, ասես դրանցից իւրաքանչիւրը մի հեգնութիւն, մի երգիծանք էր: Դէմքը ուռել էր և կարծես ամեն մի խորշի տակ լցւած էր թոյն, պայթուցիկ նիւթ և սպասում էր մի փոքրիկ ճնշման, մի հարւածի, որ պատռուէր, ամբողջապէս պայթէր և դուրս ցատկէր այնտեղից թոյնը ուժեղ թափով, ամբողջ ուժգնութեամբ:

Միսսը մի խեղճ և տխուր հայեացք գցեց Աւօի վրայ: Յանկարծ Աւօի դէմքը ամբողջապէս, որպէս ձգւած զրսպանակ, կարծես միանգամայն պատառւեց, որոտաց, դուրս վիժեց քրքիջի կերպարանքով նրա հոգու մէջ ամբարւած թոյնը, ամբողջ մաղձը, գնաց կըպաւ միսս Զօնի ամենանուրբ շղերին, վիրաւորեց նրա ամենանւիրական զգացմունքը, անցաւ, տարածւեց ամենուրէք: Այդ զրս-

պւած քրքիջի առաջ դողաց միսսը, ամբողջ մարմնով սարսռաց, երերաց, ոտքերը ծալւեցին և վայր ընկաւ: Այդ քրքիջի առաջ երերաց և նրա հաւատը: Սարերն ու ձորերն էլ սարսափով ընդունեցին այդ թունոտ, խայթող քրքիջը, նրանք էլ դողդողացին:

— Մեզ կոտորում են, մեզ թալանում են, որոտաց Աւօն, որովհետեւ մենք անհաւատ ենք, որովհետեւ չենք մրմնջում Տիրոջ անունը, որովհետեւ նոյն ձևով ենք պատասխանում քրդերին, իսկ ձեզ... Ա՛յ, թէ ինչ էք քարոզում դուք...

Եւ նա քրքջաց: Ասես այդ տարօրինակ ծերունին որոշել էր սպանել մեռցնել այդ պառաւին, ուզում էր ձիգ տարիների ամբարած թոյնը միմիայն այս մի հատիկ և խեղճ կնոջ գլխին թափել, նրանից վրէժ առնել:

Միսս Զօնը աչքերը կտրեց գետնից, նորից մի խեղճ հայեացք գցեց Աւօի վրայ, մի հայեացք, որ կարծես ողորմութիւն էր հայցում, կածես լուռ աղաչում էր խնայել իրեն:

Աւօն զգաց այդ, զգաց և սիրտը հովա-

ցաւ: Նրանք պատրաստուեցին շտապով հե-
ռանալ այդ վտանգաւոր ձորից:

— Էլի էլի. նորից հրացանաձգութեան
ձայներ, հէնց այն կողմից, ուր անհետացան
քրդերը, և աւելի ու աւելի տենդոտ բնա-
ւորութիւն է ստանուում:

— Վը՛ղ, վը՛ղ...

III.

Արեւ արդէն բոլորովին թեքւել էր:
Այնտեղ, լեռների յետևում հրացանաձգու-
թիւնը կամաց-կամաց դանդաղում, նւազում
էր: Միսսը և Աւօն, երկուսն էլ մտադլաղ
և լուռ, շտապում էին ազատւել այդ արեան
ձորից, որից կարծես իրօք արեան հոտ էր
փչում:

Յանկարծ շատ մօտիկից, հէնց իրենց
ետևից, լաւեց ձիու ոտնաձայներ: Նրանք
յետ նայեցին, և ահա չորս ձիաւորներ:
Դրանք հայեր էին, չորսն էլ զինւած և քըր-
դական հագուստով: Ձարզանդը խսկոյն փա-
կեց միսս Ջօնին, նա կծկւեց ձիու վրայ,
մի անբնական ճիշ արձակեց և ասպանդա-
կեց ձին: Նա կարծեց թէ հէնց նոյն քրդերն

են, որ գալիս են սպանելու, մնացածը թա-
լանելու: Բայց Աւօն հէնց առաջին հայեաց-
քից ճանաչեց նրանց: Նա գլարթացաւ և մի
զօրեղ ցնցում ստացաւ:

Զինւած մարդիկ մօտեցան:

— Մի վախիր, դիմեց առաջից գնացո-
ղը, մենք քրդեր չենք, մենք աւազակներ
չենք, մենք էլ ձեզ նման քրիստոնեաներ
ենք:

Դրանք ճանաչեցին Աւօն:

— Օհ, լոյս քո տեսնողին, Աւօ: Ի՞նչ
ուսես այս ձորում, այս կնոջ հետ: Տղերք,
չէք ճանաչում, սա մեր «հերոս ծերունին»
է, այն ուժեղ, ցնցող, մաքուր հոգին:

Նրանք խսկոյն ցած թռան ձիերից,
ուղղակի յարձակւեցին իրար վրայ և զրկա-
խառնւեցին: Քանի տարի է հա, որ զատ-
ւել են իրարից, և նրանք ասես աշխատում
էին մի ըոպէի մէջ առնել այնքան երկար
ժամանակի կարօտը: Աւօի խոր կնճիռները
բացւեցին, նրա դէմքը փայլեց, ուրախ ժը-
պիտ երևաց այնտեղ: Եւ նրանք ակսեցին
զրուցել, պատմել իրենց դարդերից, ցաւե-
րից, անցեալի դառն ու քաղցր յիշողութիւն-
ներից: Այնքան բան ունէին նրանք իրար

հաղորդելու. նրանց սիրտը ցաւոտ մտածմունքների, բազմապիսի դարդերի, արկածներով լի շտեմարան է՝ անսպառ, անհատնում: Եւ բացւում էին իրար առաջ այդ սրտերը. Աւօն, այդ մշտական լուռ և խորհրդաւոր ծերուկը, այժմ անդադար խօսում էր, պատմում, և բառերը նրա բերանից, որպէս անսպառ աղբրից, դուրս էին թափւում:

Անծանօթ մարդիկ և Աւօն այնքան յափշտակւած էին, որ միսս Զօնին միանգամայն մոռացել էին: Նա ապուշի նման նայում էր այդ հետաքրքիր, միենոյն ժամանակ խորհրդաւոր տեսարանին, նայում, նայում և ոչինք չէր կարողանում հասկանալ: Սկզբում նա հասկանում էր նրանց խօսակցութիւնը, բայց յետոյ լեզուն դարձաւ իրեն անծանօթ, թւում էր, որ իրեն անծանօթ լեզու է, ոչ հայերէն, ոչ թուրքերէն, ոչ էլ քրդերէն, այլ մի բոլորովին անծանօթ, շինծու, պայմանական լեզու:

— Էլի էն ագնիւ, էն կեանքով լի ու ոգևորող հոգին ես, բարի ծերուկ, վատ կեանքը ոչինչ մաքուր բան այնտեղ չի փռւացրել: Հը՛, քո քրքիջները, քո տարօրինակ,

թունոտ ծիծաղը քանի՞ անգամ խայթել է էս պառաւ միսիօնարուհու սիրտը, անշուշտ նա կը ձգտի քեզ «որսալ», լաւ հաւատացեալ դարձնել...

Եւ ինչ բարի պտուղի է ռաստ եկել: Եւ այդ խենթ պառաւը, — ասենք բոլոր էդ «լաւ հաւատացեալները» խենթ են. — ասում եմ էդ խենթը ինձ քարոզում է, որ անօրէնը մերկացած սրով մեզ մօտենալիս մենք պիտի վզներս ծռենք, միայն Աստծուն նւիրւենք և նրա անունը մրմնջանք:

— Հա՛, խօսքի բռնւեցի, նկատեց դրանցից մեծը, և մոռացայ ասել, որ էս սարի յետեր պատահեցինք երեք քրդերի, կուի բռնւեցինք, երկուսին սպանեցինք, բայց երրորդը փախաւ և ազատւեց: Նրանց մօտ գտանք 20 թուման, մանր մուներ բաներ և մի Սուրբ գիրք: Գիրքը ընկած էր ձորի մէջ, մի քանի թերթ էլ պատառոտել են: Երևում է, որ էստեղ մարդ են թալանել և գուցէ, ով գիտէ, թալանւողները եղել են ըստ քո «լաւ հաւատացեալներ»: Մենք հեռւից նկատեցինք, որ էն ձորի մէջ մարդ են թալանում ու սկսեցինք հրացաններ արձակել:

— Այո՛, երկուսն էլ «լաւ հաւատացեալ»

ներ» էին, առանձին հեգնական և կծու տօնով կանչեց Աւօն և բարձր ծիծաղեց:

— Ինչո՞ւ ես ծիծաղում, Աւօ, սովբեր են եղել դրանք:

— Ո՛վքեր, երկու «լաւ հաւատացեալներ», ես և միսս Զօնը: Եւ լսեցի միսս Զօնին, քրդերը եկան, սկսեցին թալանել մեզ, իսկ ես և միսսը միմիայն աղօթք էինք մըմնջում, Տիրոջ խօսքերից խօսում, արդարութիւնից ասում, իսկ քրդերը առողջ առողջ քոքում էին մեզ վրայ, ճիշտ այնպէս, ինչպէս այժմ ես եմ ծիծաղում, հա, հա, հա...

Վարակիչ էր այդ ծիծաղը, նրա համոզմունքի, նրա ցաւոտ կեանքի արտայայտիչը: Անծանօթ ճանապարհորդներն էլ վարակւեցին, նրանք էլ սկսեցին ծիծաղել, բարձր առողջ...

Միսս Զօնը շարած էր և ոչինչ, ոչինչ չէր հասկանում այդ ծիծաղներից, միայն զարմանում էր, թէ ինչպէս այդ լուռ ծերուկը այդպէս խօսող էր դարձել:

— Խանձ, դարձաւ Աւօն նրան, քեզ մի լաւ լուր ունեմ հաղորդելու:

— Ի՞նչ, Աւօ:

— Այս անծանօթ մարդիկ սպանել են մեզ թալանող քրդերին:

— Հա, սպանել են, շատ լաւ են արել, շատ լաւ, նրանց տեղն էր:

— Ինչո՞ւ ես ուրախանում, խանձ, չէ՞ որ սրանք յօնցանք են գործել, մարդ սպանել, դա մեղք է, Աստծուն դէմ:

— Ախր նրանք մեղաւոր էին, ախր նրանք ինձ թալանեցին իմ իրերս տարան:

— «Ախր ինձ թալանեցին», հա, հա, հա, հապա նրանք էն քրդերը մեղաւոր չեն, որ անմեղ տեղը թալանում, աւերում են մեր վաթանը, կոտորում հայերիս, ասում եմ, հապա նրանք մեղաւոր չէ՞ն...

Միսս Զօնը լուռ աչքերը ցած թողեց, ասես ամաչում էր նայել ուղիղ Աւօին. այդ սպանիչ մարդի աչքերին:

— Ահա քո փողերը և իրերը, խանձ, քրդերի ձեռքից են առել, ահա և սուրբ գիրքդ, գտել են ձորում:

Միսս Զօնը կոպերի տակով նայեց պառառտած գրքին, ձեռք մեկնեց և վերցրեց:

— Դէ. Աւօ, արդէն ուշ է, մենք գնում ենք. ինչքան ճանապարհ ունենք անցնելու, դուք էլ շտապեցէք:

Նրանք նորից համբուրւեցին, նստեցին ձիերը և շարժւեցին առաջ։

— Բարի ճանապարհ, ազնիւ մարդիկ, մըմնջաց միսս Զօնը։ Ովքեր են դրանք, Աւօ, ի՞նչ լաւ մարդիկ են։

Ծանր հառաչեց Աւօն և խորհրդաւոր կերպով արտասանեց.

— Նրանք, խանւմ, նրանք էլ «անհաւատ» են, ինձ նման «վատ հաւատացեալներ», բայց արդար, պաշտելի մարդիկ։

Այս անգամ ասես այդ դաժան բառերը այնպէս խիստ, այնպէս անողոր չհնչեցին միսսի ալանջին։ Նա հետզհետէ իրականութիւն, անողոր ճշմարտութիւն էր գտնում այդ մութ անձնաւորութեան մէջ և լուռ խոնարհւում։

— Այո, արդար, ազնիւ մարդիկ, լուռ թոթովեց միսիօնարունին։ Բայց ո՞ւր են գնում, Աւօ, էդ անծանօթ խորհրդաւոր մարդիկ։

— Ո՞ւր են գնում, գնում են այն էն տեղ, էն սարի յետեւ, էնտեղ մի մեծ աշխարհ է, ուր տառապանքի մէջ ապրում է մի ամբողջ ժողովուրդ, ուր անընդհատ աշխարհ է հոսում, ուր շատ կան քեզ նման

թոյլ արարածներ, անպաշտպան ընտանիքներ, որոնք անդադար կողոպտւում, սպանւում, կոտորւում են հէնց այդ քրդերի ձեռքով։ Ահա էնտեղ են վազում, հարստահարւածներին պաշտպանելու համար են շտապում, էն վերան...

Աւօն ծանր «ախ» արձակեց և աչքերը յառեց դէպի հեռո՛ւ, հեռո՛ւ... և նրա աչքերը թացացան և քամեց աղի արտասուք։ Թեթե քամի կար, առաւ այն իր թեւերի վրայ և տարաւ արիւնոտ երկիրը, այնտեղ, ուր այնքան արտասուք է թափւում, տարաւ նրանց հետ խառնելու։

Այդ յուզմունքի տակ ճմլեց և միսսի սիրտը, նա էլ փուլ եկաւ և արտասուքները զլզլալէն թափւեցին։

q p o l

Գ Ի Փ Ը

(Նւէր Օր. Ս. Բ-ին):

Փոթորիկ է, վզվզոց, գոռում-գոչիւն: Վեր, ամպերի մէջ, երկիր-երկինքն է որոտում, հարւածում. վար ոտների տակ, երկիրն է դողդողում:

Մոլթ, սարափելի...

Մի քանի սաժէն հեռւորութեան վրայ ոչինչ չէ նշմարւում, միայն կայծակի շնորհիւ հնարաւոր է դառնում մի փոքր հեռուն տեսնել:

Ահա փայլ... Հորիզոնում նշմարւեցին ինչ որ մի շարք սև բաներ: Ահա նորից, էլի, էլի, անընդհատ: Այժմ պարզ նկատւում է, զբանք մարդիկ են, ահագին խառնիճազանճ խուժան, կէս ուրախ, կէս սարսափած, նայում է կատաղի բնութեան մէջ թռչող երիտասարդին, որին ամբոխը «գիժ» է համարում:

«Նա», քայլերը հաստատ, դրական, հայեացքը հարւածող, հոգին անվեհեր, կուրծքը աներկիւղ դէմ տւած բնութեան պատահարներին, ճեղքում ու անսասան առաջ է դիմում: Անյագ կերպով նա դիմում է շուրջը, անդադար թափառում է այս ու այն կողմ, աջ-ձախ, նայում է ամեն ծակ ու ծուկ: ոչ մի բան չի թագնում-«նրա» սուր դիտող աչքից...

Անցաւ երկնք...

«Նա» կորաւ, չի երևում. և՛ միայն ծիծաղադադէմ և՛ շարած ամբողջ խարխափելով նայում է նրա ետեից:

Փոթորիկը մեղմանում է, որոտը, կայծը նւազում է:

Ահա «նա» նորից, հեռում, շատ հեռում, մի փոքր բլրի վրայ:

Խուժանը նկատեց նրան և սկսեց հըրճել ինչպէս միամիտ, անմեղ մանուկ:

«Նա» այնտեղից աւելի լաւ, աւելի հեռուն է տեսնում: Բայց այժմ նա մենակ չէ. նրա մօտ կայ և մէկ ուրիշը, որ աւելի ծեր է երևում, հոգով, հանգիստ, խաղաղ: Նա ուղիղ նայում է երիտասարդի աչքերի

մէջ. կարծես ուզում է ամեն բան նրա աչքերից իմանալ:

— Ո՞ւր ես գնում, ինչ ես փնտրում բնութեան այս կատաղի հոսանքի, մրրկալի ալիքների մէջ...

Նա չըկարողացաւ շարունակել. ներքին յուզմունքը խեղդեց նրան:

— Բայց դու ինձ կարո՞ղ ես ասել, ո՞վ ծերունի, ասեց «նա», շեշտակի նայելով ծերունու երեսին, այդ էակների, մարդու գլխեցնող էակների հոգիները ո՞ւր են գնում:

Ծերունին լսւր ախ քաշեց, ցամքած աչքերից քամեց վերջին երկու կաթիլ արցունք: Նա չէր կարողանում նայել երիտասարդի երեսին, կարծես, ինչ որ ներքին վիշտ, անցածի դառն յիշողութիւնները նորից սկսեցին նրան տանջել:

— Լսո՞ւմ ես, ծերունի, չես պատասխանում... ո՞չ, պէտք է իմանամ, ինչ կայ այս վզվզացող ալիքների մէջ, պէտք է իմանամ ի՞նչով է հանգչում արար-աշխարհ. պէտք է հասնեմ այն անեղր հորիզոնին, պէտք է իմանամ ինչ կայ, ինչ է կատարւում այնտեղ, այ այնտեղ, այն անսահման եզրում. նայիր հեռու, լաւ նայիր:

Նա ձեռքով ետ-ետ է տանում օդը, աշխատելով հեռուն ցոյց տալ:

— Զէ, որդի, այնտեղ ոչինչ չկայ, գլուխդ իզուր մահի մի տուր, անհնարին է այնտեղ գնալ, դարձիր. — խօսեց ծերունին երկար լռութիւնից յետոյ, գլուխը բարձրացրեց, նորից մի բոպէի չափ նայեց ուղիղ «նրա» վառուղ աչքերի մէջ...

Ներսիսասարգը ծիծաղեց, դանն, բարձր, հեգնակա՛ն, գլուխը տարուբերեց, աչքերը սևեռեց հեռուն և դիմեց դէպի իրան տանջող անսահման եզրը:

Երկու կողմից դիտում են «նրան» յառած աչքեր:

Անցաւ մի պահ. նա այլևս չի երևում. բայց նոյն լարւած դրութիւնն է... նոյն անշարժութիւնը:

— Ահա գիժը, լսեց յանկարծ խուժանի միջից:

Մի աւելի բարձր բլրի վրայ, որտեղից աւելի հեռուն է տեսնում, նա, ինչպէս յաղթող հերոս, հպարտ, նպատակակէտին մօտեցող, հանգիստ դիտում է շուրջը... Ահա նա հայեացք դարձրեց ուղիղ դէպի անսահման եզրը, նայում է երկար... և յան-

կարծ ցնցւեց ամբողջ մարմնով, երեսը մռայլեց. կծկւեց:

— Այո, «նա» է, կանչում է ինձ, ինչպէս ժպտում է, շշնջաց նա, մի անբնական երկիւղալի ճիչ արձակեց ու ամբողջ թափով իրան նետեց դէպի վար, եզրը...

Օդի ալիքները խլեցին ճիչը և թևերի վրայ առած տարածեցին շատ հեռուն, ամեն տեղ, ամեն ծակ ու ծուկ...

Ամբոխը հեռացաւ և՛ ուրախ և՛ սարսափած, իսկ ծերունին խոր անքաշեց ու ալևոր գլուխը թողեց երկու ձեռների մէջ:

Դեռ ճիչը արձագանք է տալիս երկար, անվերջ...

1900 թ.

4 էրգ

1953X

2013

